

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XXXVIII.)

Jaskyne pripomínajú minulosť, ale môžu znamenať aj budúcnosť. (JK)

Monte Pellegrino - Santa Rosalia

Za posvätné miesta (hagios/muqaddas/sacer/numen/hamunija/qadosh/wakanda/tírtha/mana/ tapu), ovplyvňujúce environment blízkicu a neraz až v globálnom rozsahu, ľudia považovali:

1. ojedinelé prírodné a kultúrne dedičstvo a prírodné tvory, do ktorých boli včlenené neobvyklé prírodné alebo kultúrne objekty (napríklad Yellowstone, Yosemite, Uluru, Tongariro, Teotihuacán, Stonehenge, Meteora, Bandiagara, Macchu Picchu, Silická ľadnica, Chrám Iona/Tangardik Kaja v bulharských Rodopách...),
2. „sídla bohov“, kontaktné miesta s „rišami bohov“ a miesta „vybrané bohmi za posvätné“, vrátane väčšiny už uvedených nebotyčných, osamotených alebo bizarných vrchov (napríklad Olymp, Kailás, Sagarmatha, Sinaj, Khumbila, Fujijama, Kilauea, Ída, Gunung Agung, Hara Barzaiti, Semeru, Adam's Peak, Pilot, Potala v Lhase...),
3. okolie posvätných predmetov relikvií (napríklad kaáby v Mekke, sv. Tekly v Malule, sv. Kataríny na Sinaji, sv. Petra vo Vatikáne, Marie Magdalény v Saint Maximin-le-Saint-Baume, Sv. Rozálie v Monte Pellegrino, Kandy, Montserrat, Czestochowa...),
4. rodišská, pôsobiská a hroby bohov, polobohov, héroov, profétov, svätcov, učiteľov národov a uctievaných osobností (napríklad Lumbini, Betlehem, Nazaret, Jeruzalem, Haifa, Hebron, jaskyne Hira a Thaur, Medina, Moulay Idris, Karbala, Konya, Qufu, Svoradova jaskyňa, Merlinove jaskyne Chislehurst a Islington, Assisi, Bódhgaya),
5. miesta spojené s významnými udalosťami ako sú zjavenia, zázraky, bojiská, útočiská, dopady meteoritov... (napr. Massabiellska jaskyňa v Lurdách, Fatima, Medugorje, Guadalupe, Olympia, Marathón, Šipka, Barringerov Meteor Crater...),
6. vybrané hydrologické objekty (napríklad jazerá Titicaca, Atitlan a Tamagawa, rieka Ganga, pramene Pamukkale v Turecku, Hot Springs National Park v Arkansase),
7. miesta, na ktoré sa viažu legendy alebo povesti (napríklad Tara, o sv. Patrikovi Mt. Croagh Patrick, o potope sveta Ararat a „indiánske Araraty“ - Takoma/Mt. Ranier, Mt. Baker, kalifornská Shasta, oregonský Jefferson, Prepoštská jaskyňa, Čertova pec).

Posvätnosť niektorých miest vznikla kombináciou uvedených dôvodov, čím sa zvýšil ich význam i ochrana, pričom sa neraz dosiahol opačný efekt (napríklad v Jeruzaleme). Niekde pôvodné chránené posvätné miesta prekryli iné, napríklad svätýňu uctievačov ohňa v arménskom Ečmiadzine

najskôr v roku 302 drevenou kresťanskou bazilikou a neskoršie kamennou katedrálou, vrcholový chrám na najväčšej pyramíde Tepanapa v mexickej Cholule od roku 1594 kresťanským kostolom Templo de Nuestra Señora de los Remedios (s obnovou v roku 1864), podzemnú mithraistickú svätýňu v Ríme kresťanskou bazilikou San Clemente-Scavi, Šalamúnov chrám v Jeruzaleme v roku 135 Jupiterovým chrámom, po ňom ranokresťanským kostolom a v roku 687 moslimským Skalným dómom/Quabbat al Sakhra. Niekde zväčša len interiéry svätýne prispôbili mocensky nastupujúcemu novému náboženstvu. Napríklad takto premenili najznámejší byzantský kresťanský chrám Božej múdrosti Hagia Sophia v Konštantínopole po roku 1453 na mešitu. O ovládnutie mnohých posvätných

miest sa začali zaujímať nielen náboženski a svetskí predstavitelia (napríklad počas križiackych vojen), ale aj mníši, obchodníci a pútnici (v XXVIII. a XXIX.). Kresťania intenzívnejšie po vydaní nariadenia Félixia I. (269 - 274), v ktorom prikázal, aby sa bohoslužby konali iba na oltároch, do ktorých budú vložené relikvie svätcov, čím takticky naviedol na zmenu orientácie aj mnohých pohanských rituálnych miest. K najstarším chráneným posvätným miestam na Zemi patrili a vo viacerých regiónoch patria dodnes, okrem uvedených hromových, zasnežených alebo oblačných hôr (v XXXVII.), ich opaky v temnom podzemí - pravé i nepravé jaskyne, priepasti a previsy (abri), prevažne vo vápencoch, dolomitoch, sadrovcoch, travertínoch, pieskovcoch, zlepenoch a vulkanitoch. Už od praveku sa do nich prichyľovali viaceré vývojové štádiá homonidov (ku koncu v Európe vrátane Slovenska najmä *Homo sapiens neandertalensis* pred 120 tisíc až 35 tisíc rokmi) a súčasného človeka (*Homo sapiens sapiens*), pričom tu zriadovali a vyzdobovali maľbami a rytinami svoje rituálne miesta (len vo Francúzsku a Španielsku objavili vyše 350 takýchto jaskýň). Najstaršie vo francúzskej jaskyni Chauvet (už pred 32 tis. rokmi) a v jaskyni Aurignac už začiatkom mladého paleolitu, podľa ktorej pomenovali kultúru aurignacien, známu najmä z nálezov v oblasti Périgord (v departmente Dordogne). Aurignacienske zoomorfné umenie sa prejavilo napríklad v jaskyni Pair-non-Paire (1881), ale aj na previsoch La Ferrassie, Cellier, Poisson, Blanchard, Castanet, Belcayre, Fongal a v nemeckých jaskyniach Vogelherd, Geissenklösterle, Hohlenstein - Stadel pri Ulme. Z tohto obdobia pochádzajú aj rytiny z mexickej lokality Valsequilla a namíbijskej jaskyne Apollo 11 (25 tis. až 23 tis. rokov prnl.). Mladší paleolit charakterizuje aj kultúra gravettien (29 tis. až 22 tis. rokov prnl.), vo východnej Európe známa ako kostónkien, v strednej Európe pavlovkien a v západnej Európe ako périgordien, ktorú reprezentujú aj sošky žien - venuš so zvýraznenými pohlavnými znakmi (pozri časť XIX.). Na východe ide napríklad o lokality Kostónki a Gagarino neďaleko Voroneže, Avdejevo, Sungir; ukrajinské Mezín, Jelisejeviči, Molodova, Kirillovskaja stojanka priamo v Kyjeve; na Sibíri Buref a Ust-Kova pri Angare, Tolbaga v Zabajkalsku, Majna pri Jeniseji, Maľta pri rieke Belaja neďaleko Irkutska. Nástenné maľby objavili aj v juhovýchodnej Kapovej jaskyni/Šul-

gan-Taš s mohutným portálom s posvätnou vyvieracou Šulganovky, ako aj v dvanástich skupinách v Ignatievskej jaskyni/Jamazy-Taš so 120 m vysokým portálom v doline rieky Sim, ale aj v mongolskej jaskyni Ait Center. K pavlovkieni sa radia nálezy z Pavlova, Dolných Věstoníc a Petřkovic na Morave, rakúskeho Willendorfu i slovenských Moravan nad Váhom. Perspektívnu slovenskú lokalitu Salka zničila výstavba betónového bunkra. Kultúru gravettien odvodzujú od náleziska La Gravette vo Francúzsku v departmente Dordogne, známej odtiaľto aj ako périgordien, na ktorý nadväzuje solutréen, pomenovaný podľa previsu Solutré-Pouilly (19 tis. až 16 tis. rokov prnl.) a magdalénien podľa previsu La Madeleine (15 tis. až 9 tis. rokov prnl.). Solutréen reprezentujú napríklad lokality Bourdeilles, Roc-de-Sers, Fournneau-du-Diable; magdalénien najmä svetoznáma jaskyňa Altamira pri španielskom meste Santander, v ktorej asi 150 nástenných malieb franko-kantaberského štýlu objavila v roku 1879 dvanásťročná Maria de Sautuolu, netušiac, že sa po sto rokoch stanú svetovým dedičstvom. Do tohto obdobia spadajú aj nálezy z jaskýň Chaffaud, Salève, Thayngen, Grotte du Roc a Grotte de la Vierge. Rituálne obrazy magdalénienu objavili aj v jaskyniach Niaux (1906) a Bernifal, ako aj v ďalších náleziskách, napríklad v Limeuil a Laussel. Ukážky franko-kantaberského umenia pochádzajú aj z jaskýň Montespan, v ktorej sa konali obrady spojené s loveckou mágiou, Cougnac, Bédailhac, Portel, Marsoulas, Fontanet, La Vache, Gargás, Gourdan, Le Tuc d'Audoubert, Enlène a susednej Les Trois Frères známej okrem 600 rytín nosorožcov, mamutov, jaskynných levov a iných vyhynutých zvierat aj postavami lovcov a šamana. K novším objavom patria jaskyne v Porto Badisco pri Tarantskom zálive, Ekain v Pyrenejách, Lionin, El Juyo, astúrska jaskyňa Pozo del Ramu/Tito Bustillo, v ktorej okrem malieb koní a sobov (starých až 18 000 rokov) našli v roku 1968 maliarsku dielňu s farbivami, nástrojmi a kosťami rôznych zvierat, známych aj z výtvarnej výzdoby v španielskych jaskyniach El Castillo, Buxu, Chimeneas, Santimamine, Parpalo, Callejón, Navazo, La Piesiega (226 obrazov), Las Monedas (30 malieb). Vo Francúzsku k významným vyzdobeným jaskyniam - pravekým kultúry miestam zaraďujú aj Isturitz pri Biskajskom zálive, Cosquer pri Marseille, Cussac a La Marche v Lussac-les-Châteaux, tunelovú Bédailhac pri Tarascone, v ktorej počas Druhej svetovej vojny montovali lietadlá. K osobitostiam patria najmä 3,4 m dlhé bodkované kone v sprievode monumentálnych mamutov a zubrov vo jaskyni Pech-Merle a kultové jaskyne doliny rieky Vézère, vyhlásenej za svetové dedičstvo. Vyše 2000 rytinami a maľbami (-15 120) v nej vyniká jaskyňa Lascaux, objavená štyrmi mládenkami

Podzemné mithreum pod Bazilikou di S. Clemente Savi v Ríme

Lascaux

v roku 1940 (v jej prvej sále monumentálna maľba praturmeria až 5,3 m). Nazvali ju aj „Praveký Louvre“; neďalekú jaskyňu Rouffignac (dlhú 8,7 km a známu od roku 1956) „Jaskyňou sto mamutov“ kvôli 123 maľbám, resp. rytinám mamutov a srstnatých nosorožcov (asi - 12 000 rokov). Vo Vezère sa nachádzajú aj vymaľované jaskyne Font-de-Gaume (objav z roku 1901), Las Combarelles (1892 a 1901), La Mouthe, Le Cap Blanc, Roc de Saint-Cirq, Abri de Poisson a v praveku obývané previsy Le Moustier, Haute Laugerie, Basse Laugerie, La Micoque, Le Grand Roc a uvedený La Madeleine. K najznámejším patrí tu najšie abri Cro-Magnon, v ktorom v roku 1868 identifikovali sídlo kromaňónskeho človeka. Hodnotou nezaostávajú ani nálezy z iných previsov, napríklad Montastuc, Gandil, Plantade a Lafaye; v Portugalsku z jaskýň v pohoriach Serra de Cavaleiros a Serra de Loucoes, pri meste Montemor-o-Novo, ale najmä v Grutas do Escoural (objav z roku 1963 až dvadsaťtisíc rokov starých maľieb). Kultúrne vrstvy v jaskyni Aldéne (známej okrem maľieb aj odtlačkami bosých nôh paleolitického človeka) v kaňone riečky Cesse zničila ťažba fosfátu. Magdalénien sa rozšíril smerom na sever do Európy až do Moravského krasu a Krakovskej jury. V Anglicku sa označuje ako Creswillien, v Nemecku ako Rissenská skupina, v Holandsku tjongerská skupina, v Belgicku remouchampska skupina. Jeho severnú koncovku tvorí hamburgien (13 tis. až 11 tis. rokov prnl.) rytinami z Ahrensburgu, Stellmooru, Meisdorfu. Kone a soby charakterizujú aj náleziská Oelknitz pri Jene, Kniegrotte v Durýnsku, Groitzsch a Günnersdorf; švajčiarske jaskyne Kesslerloch a Schweizersbild, nemeckú jaskyňu Petersfels pri Engene. V Českom krase ide o lokality Hostim a Děravá jaskyňa, v Moravskom krase o jaskyne Pekárna, Kůlna a Byčí skála (pomenované po náleze sošky bronzového býčka so železnými vložkami na bokoch zo staršej doby železnej). Podľa osteologických zvyškov sa usudzuje, že koncom magdalénienu k najčastejšie loveným zvieratám patrili zajac, kôň, liška, pratur a jeleň, veľmi málo zubor a mamut. Ich ulovenie si zrejme vyžadovalo osobitné environmentálne podmienky a zložitejšiu organizáciu kolektívneho lovu. Zoomorfne výjavy doznievali v aziliene (podľa jaskyne Mas d'Azil v Pyrenejách), s dokladmi z desiatich jaskýň lokality Grimaldi na francúzsko-talianskej riviére (11 tis. až 8 tis. rokov prnl.), kde sa našli aj ukážky kultúry romanellien (podľa talianskej jaskyne Romanelli pri Castre). Túto kultúru reprezentujú jaskyne v kaňone rieky Ardèche, talianske Romito a Paglicci; previs Tagliente pri Verone a sčasti aj jaskyne na ostrove Levanzo pri pobreží Sicílie. Prepojenosť so severoafriickým pobrežím preukazujú jaskyne sicílskeho vrchu Monte Pellegrino (napríklad Andaura) a líbyskej Oued/Vádí Mahagún pri antickej Kyrenaika/Kyréné, v tuniskej El Mekte, alžírskych lokalitách Oued Mengúid, Keř Damúni, Ain Bahír a Hamda. Kým v Európe prechod od mezolitu do neolitu zaznamenal zmeny v sídelnej štruktúre s orientáciou posvä-

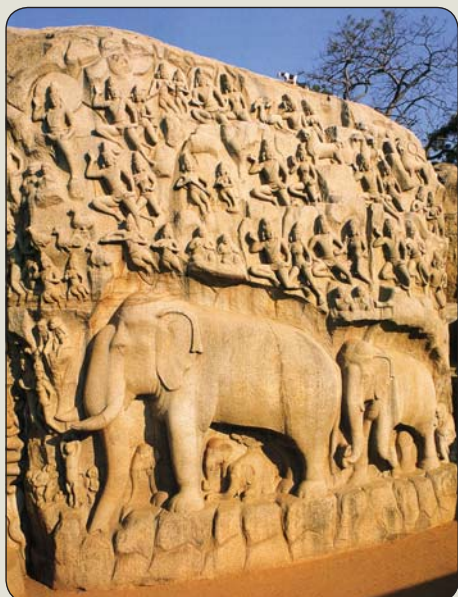
ných miest na háje, stromy, jazerá, vodné toky a pramene, v chladnejších oblastiach na severe a východe ešte doznievali zoomorfne rituálne prejavy v jaskyniach, napríklad v ukrajinskej sadrovcovej jaskyni Balamutovka na Dnestri (8 tis. až 7,5 tis. rokov prnl.) Poľovnícky štýl charakterizoval aj neolitické rituálne miesta na Sahare, najmä v alžírskom Tassili N' Ajjer (objav nadporučika Brenansa v roku 1933 preskúmaný expedíciou Henriho Lhotea v rokoch 1956 - 1957) a v susednom líbyskom Tadrat Acacuse. Ide o najrozsiahlejšie ukážky skalných prehistorických maľieb a rytín na svete, ktoré dokazujú osídlenie v tom čase environmentu savanovitej Sahary (7000 - 4000 prnl.) s množstvom druhov pôvodnej africkej fauny (slonov, žiráf, byvolov, hrochov, nosorožcov, antilop, krokodílov, pštrosov...). Len na prvom z nich o rozlohe asi 3000 km² objavili vyše 15 000 prehistorických maľieb a rytín, niektorých živočíchov a postáv stvárnených v nadživotnej veľkosti (Veľký byvol, Timenzouzinský slon). Medzi 4 000 obrazmi vo Oued Djerat vynikajú osem metrové žirafy a postavy s okrúhlymi hlavami, dosahujúce výšku až 5,5 m. Z obdobia okolo roku 1500 prnl. už prevažuje zobrazovanie koní a z rokov 100 - 1500 n. l. tiav, i keď obrazy číňov a rýb dokazujú ešte aj existenciu postupne miznúcej vody. Ústup foriem a prejavov života (premenu životného prostredia na neživotné prostredie) možno sledovať aj na lokalitách skalného umenia v dolinách pohoria Adrar Akakus, kde k najstarším patria obrazy postáv s veľkými okrúhlymi hlavami (8000 - 4000 prnl.) v pozornosti záujemcov o mimozemské civilizácie, s prechodom do druhého pastierskeho obdobia (4000 - 1500 prnl.), bohato znázorneného na stenách jaskýň, previsov a skalných lemov/útesov. Tretie obdobie datované do 1. storočia charakterizujú už zobrazenia tiav Tuarégov a ľudí garamantských kmeňov jazdiacich na štvorzáprachoch - kvadrigách. Desiatistiročná galéria vo Oued Al-Hayat svedčí o tradičnom posvätnom mieste bývalého tamojšieho obyvateľstva a dokazuje, že Sahara bola ešte neďávno „rajskou záhradou“. Ďalšie sa nachádzajú v ergu Admer, hornej časti Ouedu Tafassassad, ouedoch Mathrduš, Tilizaghen a Ajjál v okolí skalnatej planiny Hamáda al Murzúk, bývalého pravekého až stredovekého centra líbyskeho Fezzánu. Severnejšie lokality Gara um il-Mansúr a asi päťdesiat metrový previs Atáf ben Dalála už vynikajú rytinami dobytky. Takéto obrazy sa striedajú s rytinami nosorožcov a levov na vápencových balvanoch Tarhúna južne od Tripolisu. Za posvätné sa považovali aj časti pohorí - líbyskeho Jebel ben Ghanéma, alžírskoho Ahaggar/Hoggar (Tahat 2918 m n. m.) a čadského Tibestí; smerom na západ alžírskoho pohoria Constantine a marockého južného podhoria Atlasu. V sicílskej jaskyni Grotta di Andaura, ale aj v tureckom Catal Hüyükü, kazašskej doline Tamgaly a severoirackej Samarre sa prejavil na viacerých miestach tzv. druhý poľovnícky štýl, ktorý miestami doplnil bovidiansky štýl prvých poľnohospodárov. V niektorých regiónoch sa vyvinul tzv. röntgenový štýl, zvyrazňujúci vnútornosť zvierat, napríklad umiestnenie srdca. Jeho najstaršiu ukážku v Európe zistili v severošpanielskej jaskyni Pindal, v ktorej namiesto srdca mamuta namaľovali červenú škvrnu. Tento štýl sa uplatnil najmä na Novej Guinei a u domorodcov Austrálie, kde pretrval skoro 30 000 rokov, napríklad v Arnhemskej zemi na lokalitách Malangangerr a Nawamoyu (24 800 až 21 450 rokov prnl.), v juhoaustálskej jaskyni Koonalda (21 tis. až 19 tis. rokov prnl.), na lokalite Keilor vo Viktórii (18 tis. až 15 tis. rokov prnl.) a na brehoch vyschnajúcich jazier - billongov v regióne Willandra, najmä v Národnom parku Mungo (od roku 1981 ako svetové dedič-

stvo) v Novom Južnom Walese (až 30750 - 30250 rokov prnl.). Len v Národnom parku Kakadu objavili asi 1 000 archeologických nálezísk a asi 7 000 lokalít s aboriginálnym skalným umením (napríklad v Nangaloarských jaskyniach, skalách Nourlangie a Ubirr), ktorého vek dosahuje miestami až 25 tisíc rokov. K popredným kultovým miestam v Austrálii však patrí najmä 6 lokalít tradícií Anangu v Kata Tjuta/Mt. Olga a 23 takýchto lokalít v Uluru/Ayers Rock. Červený masív exfoliačnej klenby (bornhardtú) Uluru dosahuje výšku 348 m (863 m n.m.) a obvod 9,4 km. Kata Tjuta/Veľa hláv pozostáva z 36 kôp a dosahuje výšku 546 m (1069 m n. m.), dĺžku 7,2 km a šírku 4,8 km. Menší význam prisudzovali neďalekej kope Tapujji/Little Ayers Rock. Skalné kresby a rytiny objavili aj v Yourambulla Caves, Sacred Canyon, Arkaroo Rock, v Historickej lokalite Mount Grenfell, v Národnom parku Mutawintji, na 717 rituálnych miestach v Modrých vrchoch/Blue Mountains (dnes svetové dedičstvo). Len v pieskovocho doliny Burrurra zaevidovali až 174 motívov (od kengúr po ľudské postavy). Pomerne často sa vyskytuje znázorňovanie obrýsov rúk (napríklad v Red Hands Cave, na Wallaby Rock). Rituálne miesta s arktickým neolitickým umením objavili asi na 30 náleziskách tzv. Škandinávskoho okruhu (napríklad Drammen, Buskerud, Skogerveien, Möre og Romsdal, Finnagen, Vestfold, Kløstefoss, Askollen, Hinna). Hora Aldon bola obetným miestom Laponcov ešte asi pred 225 rokmi. Skalné maľby zvyrazňujú aj posvätnosť miesta Astuvansalmi vo fínskom areály Saimaa. Z Bielomorského okruhu možno spomenúť rytiny Zalavruha na ostrove Bolšoj Matinín, na skalách ostrova Šojrukšín. Južnejšie vyčlenili Onežský okruh s lokalitami Bjesov nos, Bjesovi sedki atď. Na Pyrenejskom polostrove v prvej fáze levantínskeho umenia (6000 až 3500 rokov prnl.) prevládalo uctievanie a znázorňovanie býka (napríklad v Cueva de la Araña, Cantos de la Visera, La Sarga, Minateda, Albarraçin) a v druhej fáze aj korozčca a jeleňa (Cueva Remigia, Cueva de Tajo pri Casas Viejas). V tretej a štvrtej fáze už znázorňovali domestikované zvieratá, najmä kone (napríklad v Alacóne). V starovekom Egypte odlišovali ľud býka od ľudu antilopy, kobry, leva, krokodíla, šakala, zajaca a podobne, pričom „každý ľud“ si vytvoril a ochraňoval vlastné kultové miesta. Obdobná situácia sa vytvorila u staroanatolských a chetitských kultúr v Turecku (2350 až 2100 rokov prnl.), v starovekej Mezopotámii, Číne, Indii, ale aj v Peru, kde v jaskyni Taqeuapa v pohorí Moquegua objavili výjavy lovu na lamy (spred 8000 rokov). Predkovia inkov údajne vystúpili z troch jaskýň v Pacariqtambu (Miesta pôvodu) pri Cuzcu. K posvätným miestam stredoamerických Olmekov v Mexiku patrili Juxtahuaca a Oxtotitlán; Toitčev

Tassili N' Ajjer

a Aztékov *Chicomoztoc*, Čičimékov *Texcoco*, Mayov kmeňa *Qiuché* v Guatemale jaskyne *Q'um'arkaj* a *Mythological Cave*, ostatných Mayov *Cuevas de Dos Pilas*, *Hun Nal Ye*, *B'omb'il Pek*, *Naj Tunich*, *Candelaria*. Rituálnymi miestami Mayov kultúry Puuc boli na Yucatáne, popri lokalitách ako napríklad *Uxmal*, *Chichén Itzá* a *Dzibilchaltún*, najmä jaskyne v *Loltúne* (Kvitnúcom kameni) a *Tzabnah*. Sústavu posvätných mayských jaskýň a cenotov (*Calcehtok*, *Chac Mool*, *El Eden-Ponderosa*, *Azul-Blue*, *Kantun Chi*, *Chikin'Ha*, *Escondido Mayan Blue*, *Gran Sac Aktun/Biela voda...*) reprezentuje *Balankanché*. K ďalším rituálnym miestam v Mexiku sa radia *Xochicalco* a *Cueva de los Andasolos*; v Belize *Actun Tunichil Muknal* a *San Ignacio*. V Indii k najvýznamnejším svätyniam patria nepravé jaskyne *Ajanta* (30), *Ellora* (34) a *Elephanta* na Ostrove jasu – *Gharapurí* (9 km od Mumbaja), ale aj jaskyne *Amarnath*, *Vaishno Devi*, ďalšie v *Aurangabade* (10), džinistické *Pandavleni* (24), *Patal Bhavaneshwar*, budhistické *Kanheri*, *Yana* v pohorí *Sahyadri*, ako aj jaskynné chrámy *Badami* a *Gavi Gangadhreshware* v karnatackom *Bangalore*. Osobitne treba spomenúť bralo *Bhimbetka* s previsom osídleným skoro stotisíc rokov a maľbami starými až tridsaťtisíc rokov, ako aj svetové dedičstvo – jaskynné chrámy (*mandapamy*) v *Mahábalipurame*, vytvorené dynastiou *Pallavovcov*, najmä počas vlád *Varmana I.* (630 – 668) a *Varmana II.* (700 – 728). V jednom z nich – *Arjuna* vytesali do skalnej steny monumentálny reliéf (27 x 9 m) nazvaný *Zostup Gangy*. Na *Srí Lanke* stačí spomenúť *Zlatý chrám* pred jaskyňou *Dambulla*, kde sa skrýval pred *Čolmi* v roku 102 prnl. jeho zriaďovateľ – kráľ *Gámani Abhája*. V prvej svätyni upúta štrnásťmetrový ležiaci *Buddha*, v ostatných množstvo malieb na 800 plochách. V Číne, kde vo vápencových kopcoch *Šarkaních kostí* (*Lung Ku San*) žili hominidné bytosti (*Sinanthropus/Pithecanthropus pekinesis*) v jaskyniach vyše 300 tis. rokov (dnes svetové dedičstvo *Zhoukoudian* – *Dračí vrch*), medzi popredné posvätné jaskyne patria *Mogao Ku/Tun-chuang* (Jaskyne tisícich buddhov) v provincii *Gansu*; ďalej *Longmenské jaskyne* (komplex 2 345 jaskýň a výklenkov s 97 306 sochami *Buddhu*, resp. *bódhisattvov*), jaskyne a iné geomorfologické tvary v *Národnom parku Lushan*, osídlenom od neolitu. Strediskom taoizmu sa tu stal *Chrám jednoduchosti a pokoja*, ktorý dal postaviť autor prvej kroniky taoizmu *Lu Xiujing*; strediskom konfucionizmu *Akadémia Jaskyne bieleho jeleňa* – sídlo veľkého filozofa *Zhu Xi*, tvorcu hlavnej ideológie čínskej feudálnej spoločnosti – *Lixue*. Množstvom chrámov, kláštorov, akademií a posvätných miest (Jaskyňa nebeských súvislostí, *Roklina deviatich zákrut*) vynikajú aj hory *Wuyi* – *kolíska*

Reliéf Zostup Gangy v Mahábalipurame

Uluru

čaj, taoizmu a neokonfucionizmu, jedno z prvých chránených území prírody na svete (v roku 1978). Medzi významné budhistické jaskyne v Číne patria *Siang-tchang-san*, v čínskom Turkestane *Šórčuk/Siksim* (juhozápadne od *Karašahu*), tibetské v *Šangrile* a ďalšie v pohorí *Tara*, ale najmä v Červenej hore *Mar-po-ri*, na ktorej stojí v *Lhase* palác *Potala*. Štyri jaskyne uctievané v *Sikkime* a v *Bhutane* skoro všetky; v Južnej Kórei najmä jaskynný budhistický chrám *Sokkuram* (svetové dedičstvo a symbol štátu) neďaleko posvätného *T'oamsanského prameňa*; v *Thajsku* jaskynný chrám *Thep Nimit*, jaskyne v okolí *Wat Suwannakuha* v *Tambon Krason* a ďalšie v tropickom kráse *mogotov* okolo zálivu *Phang Nga* a budhistické jaskyne (tham) *Chiang Dao* (14 km), *Khao Luang*, *Khao Ngu* a *Wat Tham Sua/Chrám jaskyne tigre*. Maľby sa vyskytujú aj v šesťtisíc rokov obývaných jaskyniach *Wua* a *Khon* v *Historickom parku Phu Phrabat*. V jaskyni *Phraya Nakhon* zriadili pavilón *kráľa Rámu* a rozsiahly jaskynný systém *Lot* už od staroveku pohrebisko. Vo *Vietname* uctievali po tisícročia viaceré jaskyne najmä v oblasti *krasu* na 1 969 ostrovoch zálivu *Ha Long* (napríklad *Jaskyňa Nebeského paláca/Dông Tien Cùn*, *Mramorové jaskyňa/Dông Tam Cùn* na ostrove *May Den*, *Hradné jaskyňa/Dong Lau Dai* na ostrove *Co Ngura*...). Svätyniami sa stali aj jaskyne *Pak Ou* so sochami buddhov 25 km od *Luang Prabangu* v *Laose*, jaskyne pohoria *Dzogchen* (vyše 1 000) v *Mongolsku*, *Malungon* na ostrove *Mindanao* a *Jaskyňa sv. Pavla* v *Národnom parku Podzemnej rieky Puerto Princesa* v provincii *Palawan* so sídlami pôvodných *Batakov* na *Filipínach*, *Chillan* v *kaňone Ajar* v *Afganistane*, *Padah-Lin* (objavená až v roku 1960) s nástennými maľbami spred 11 tisíc rokov pri meste *Ywangan* a *Pindaya* so sochami 8 000 buddhov v *Myanmare/Barme*, *Slonia jaskyňa Goa Gajah* na *Bali*, jaskyne *Maros* na *Sulawesi* a v areáli *Sangkulirang* na *Kalimantane*, pomaľované jaskyne *hinduizmu Batu*, ďalšie v *Národnom parku Niah Caves* a *Gua Tambun* (2000 rokov staré maľby) v *Malajzii*, *Naihehe* na *Fidži*, *Momuni* v *Buka Bougainville* na *Papu-Novéj Guinei*, *Vagenia* na *Pele* a *Makus* na *Kaneana* na *Hawaii*, *Sof Omar* v *Etiópii*, *Laas Gaál* v *Somálsku*, *Swimmers* v juhozápadnom *Egypte*. Svoje posvätné miesta vyzdobil maľbami aj *ľud San* v juhozápadnom pohorí *Drakensberg/uKhahlamba* v *Juhoafrickej republike*. V *Severnej Amerike* najviac skalných malieb objavili v *Kalifornii* v oblastiach *Santa Barbara* (*Painted Cave*), *Ventura* a *San Luis Obispo*, ďalej v jaskyniach *Burro Flats Painted Cave* a *Štátnom historickom parku Chumash Painted Cave*. V *Južnej Amerike* k lokalitám skalného umenia patria najmä *brazílsky Národný park Serra da Capivara* (od roku 1991 svetové dedičstvo) a archeologická lokalita *Pedra Furada* v štáte *Piauí* (na 1 291 km², napríklad *Sao Joao do Piauí*, *Sao Raimundo Nonato*, *Coronel José Diasw*, *Canto do Burity*); *argentínske Cueva de las Manos/Jaskyňa rúk* a jaskyňa *Santa Cruz* južne od mesta *Perito Moreno* uctievaná desiatitisíc rokov. V *Japonsku* v posvätných jaskyni *Jajijagama* na

ostrove *Kume* pred 2000 rokmi zriadili nekropolu. Podľa šintoistických textov *Kojiki* sídlom bohyne *Amaterasu* bola *Nebeská skalná jaskyňa Ama-no-iwato*. S jaskyňami sa spája aj *grécka mytológia* a *kultúra*. Rodiskom hlavného *gréckeho boha* bola *Diova jaskyňa Psycho* v *masive Dikté*, z ktorej po jej objavení *Kronom* preniesli *Dia* do *Idskej jaskyne*. Za posvätné sa na tomto ostrove považujú aj jaskyne *Skotino* (štvorposchodová a *hlboká 60 m*) a *Amnissóska jaskyňa* pri *Knosse*, zasvätená *predhelenistickej bohyni pôrodu Eileithyi*. Medzi významné *minójske jaskyne* na *Kréte* sa radia: *Kameres*, *Liliano*, *Phaneromeni*, *Mameloukon*, *Arkalochori*. *Milatský jaskyňa* upravili na *kresťanskú svätyniu*. Nepravé jaskyne v *stredisku Mátala* najskôr *hĺbili Gréci* a *Rimania*, neskoršie využívali *prí kresťania* a v *šesťdesiatych rokoch 20. storočia hippies*. Súčasťou *athénskej Acropolis* v *Grécku* sú jaskyne *Aglauros*, *Pan* a *Apollo Hypoakraios*. K *mystickým* patria jaskyne v *Eleusis*, jaskyňa *Siedmych panien/Eptá Parthénon* na ostrove *Kálymnos*, *Agia Sofia* s *freskami* na ostrove *Kýthira* a *sčasti Pýrgos Dirou* s *neďalekou jaskyňou Alepótrypa*. Jaskynné jazero *Melissaní* pri jaskyni *Drogarati* na ostrove *Kefalloniá* podľa *legendy* vzniklo z *nymfy odmietnutej bohom Panom*. Na *maltskom ostrove Gozo* oddávna *jednu z jaskýň pomenovali po nymfe Kalypso*. *Kryptu pod Kostolom sv. Pavla*, kde údajne *vážnili tohto svätca*, nazývajú *Jaskyňa sv. Pavla*. *Patmos* charakterizujú jaskyne *Apokalypsy*, *Rím jaskyňa Lupercal* (16 m) na *Palatinskom vršku*, v ktorej podľa *legendy odchovala vlčica zakladateľov Večného mesta Romula* a *Rema* (21. apríla 753 prnl). Jaskyne *Grotte di Toizano* a *Balzi Rossi* obývali *ľudia od paleolitu*. „Jaskynné“ *príbytky* si *hĺbili pôvodní obyvatelia štvrte Sassi* v *Matere*. V jaskyni nad *Subiacom* pôsobil *sv. Benedikt*, čo *viedlo v jej okolí k zriadeniu 12 kláštorov*, z ktorých sa *zachovali dva*. Na *hore Karmel* na *izraelskou Haifou* pokladali za *posvätnú Eliášovu jaskyňa – Elijah*. So *životom Krista* sa spája jaskyňa *Kristovho narodenia v Betleheme*, s *pobytom na Hore pokušenia jaskyňa Qarantal*, v *Jeruzaleme jaskyňa Kristovho hrobu*. *Makpelský jaskyňa* v *Hebrone* *kúpil Abrahám od Chetejca Efróna*, aby sa *stala miestom večného odpočinku židovských patriarchov*. Za *posvätné miesta kresťanov* sa považujú *Jaskyňa sv. Antona Pustovníka* (251 – 352) pri *najstaršom koptskom rovnomenom klástore* (361 n. l.) a *jaskynná kaplnka v klástore Almuharraq* v *Egypte*, *skalný kostol sv. Petra* v *Hore Kríža/Staurín* v *Antiochii* v *Turecku*, kde *založili prvú cirkevnú kresťanskú obec*, *skalné kostoly v Kappadocii* (najmä v *Národnom parku Göreme*) a v *kaňone Ihlara*, *skalné kostoly v bulharskom Ivanove*. K významným *zrejme patrilo aj 11 jaskýň objavených v rokoch 1947 – 1956 najmä beduinmi* v okolí *Kumránu/ Qumranu* pri *Mŕtvom mori* s *nálezmi množstva vzácnych zvitkov esejcov*.

Človek vyšiel z jaskyne, do ktorej sa však ľudstvo už nedokáže vrátiť.

(JK)

RNDr. Jozef Klinda